

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za noviju hrvatsku književnost

Zagreb, 29. rujna 2014.

DVA MOSTA – DVA PISCA – JEDNA PRIČA
(IVO ANDRIĆ I JOSIP MLAKIĆ)

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS bodova

Mentorica:

dr. Julijana Matanović, izv. prof.

Studentica:

Dragana Franjić

SADRŽAJ

1. Uvod.....	3-4
2. Motiv mosta u naslovima izabranih djela.....	5-6
3. Motiv mosta i struktura izabranih romana.....	7-13
4. Uloga povijesti u izabranim romanima.....	14-16
5. Most i pripovijedanje.....	17
6. Elementi usmene književnosti u izabranim romanima.....	18-20
7. Most kao građevina.....	21
7.1. Fizičke karakteristike mostova vezane uz prostor na kojem se nalaze.....	21-23
7.2. Značenje mosta kao građevine za kolektiv u romanu <i>Na Drini ćuprija</i> i u pripovijetki <i>Most na Žepi</i>	23-24
8. Most kao metafora.....	25
8.1. Postanak mosta u romanu <i>Na Drini ćuprija</i> i u pripovijetki <i>Most na Žepi</i> te značenje tih mostova za njihove tvorce.....	25-27
8.2. Značenje mosta kao metafore za kolektiv u romanu <i>Na Drini ćuprija</i>	27-30
8.3. Postanak i značenje mosta/ova u romanu <i>Čuvari mostova</i>	30-33
9. Značenje mostova u kraćem proznom tekstu <i>Mostovi</i>	34-35
10. Zaključak.....	36
11. Literatura.....	37-38

1. Uvod

Cilj je ovoga rada analizirati motiv mosta u izabranim djelima Ive Andrića te u romanu Josipa Mlakića. Riječ je o romanu *Na Drini ćuprija* (1945.), o pripovijetki *Most na Žepi* (1925.) i o kraćem proznom tekstu *Mostovi* (1933.) Ive Andrića te o romanu *Čuvari mostova* (2004.) Josipa Mlakića. Na taj će se način nastojati ukazati na poveznice u spomenutim djelima, koje često nisu tako eksplicitno izražene. Te će se poveznice prije svega pokušati pronaći u romanima *Na Drini ćuprija* (1945.) i *Čuvari mostova* (2004.).

Prije nego što se prijeđe na analizu motiva mosta u izabranim djelima, potrebno je definirati pojam mosta, odnosno navesti njegovo osnovno i preneseno značenje. Ta su nam značenja potrebna za analizu mosta kao građevine i mosta kao metafore u spomenutim djelima. U *Rječniku hrvatskoga jezika* (2006.) navodi se kako je most „građevina ili objekt koji služi za prelaženje ljudi i tereta preko rijeke, morskog tjesnaca, provalije itd.“, a u prenesenom značenju predstavlja „prijelaz, vezu, odnosno sponu“ (Anić 2006: 778).

Također, i u *Rječniku simbola: mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi* (1994.) most simbolizira prelazak. Taj prelazak može biti „s jedne obale na drugu“, odnosno sa zemlje na nebo, iz ljudskoga stanja u nadljudska stanja, iz prolaznosti u besmrtnost, iz „osjetilnoga svijeta u nadosjetilni“ i sl. (Chevalier i Gheerbrant 1994: 416).

Neki od čimbenika koji otežavaju pronalaženje poveznica u djelima ovih dvaju pisaca su vrijeme nastanka njihovih djela, odnosno vrijeme o kojem ta djela govore. Tako su romani *Na Drini ćuprija* (1945.) i *Čuvari mostova* (2004.), s obzirom na vrijeme nastanka, vremenski udaljeni šezdesetak godina. Pripovijetka *Most na Žepi* (1925.) objavljena je dvadeset godina prije romana *Na Drini ćuprija* (1945.), a kraći prozni tekst *Mostovi* (1933.) datira iz 1933. godine.

Osim toga, u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) obuhvaćen je duži vremenski period. Naime, radnja toga romana odvija se od 1516. do 1914. godine (Vučković 1985: 5). Zbog toga se taj roman katkada opisuje kao djelo o toku vremena, odnosno o vremenu koje prolazi (Vučković 1985: 8). Osim takvoga shvaćanja vremena, moguće je uočiti i drukčija tumačenja toga aspekta, o čemu će više riječi biti u nastavku rada.

S druge strane, roman *Čuvari mostova* (2004.) „govori iz suvremenosti o ratnim posljedicama“ (Šimunović 2004: 5), odnosno radnja toga romana odvija se nedugo nakon

Rata¹. Branka Vojnović (2012.) ističe kako u spomenutom romanu minuli rat potpuno određuje psihologiju i stavove likova (Vojnović 2012: 183). Također, na temelju sustavnijega čitanja romana očito je kako većina likova ne živi u sadašnjosti, odnosno u vremenu koje je uslijedilo nakon rata. Samo nekolicina njih, uglavnom mlađih ljudi, spremna je započeti život u novoj sredini. Preostali, koji ne mogu potisnuti prošlost i uspostaviti vezu sa sadašnjošću, često se u svojim pričama ili razmišljanjima vraćaju u prošlost. Za neke od njih to vraćanje u prošlost ispunjeno je mržnjom i gorčinom. Povratak u Bosnu vide kao zadnju opciju i smatraju kako za njih tamo više nema života. Njihova je svakodnevnica obilježena mržnjom, alkoholom i propadanjem u svakom smislu. Rijetki su oni koji iskreno čeznu za prošlošću i koji je se nisu spremni odreći te na različite načine pokušavaju prenijeti barem neke njezine aspekte u novu sredinu, ali bezuspješno.

Radnja pripovijetke *Most na Žepi* (1925.) odvija se u vrijeme kada je vlast vezira obnašao Jusuf, točnije vezana je uz četvrtu godinu njegove službe (Andrić 1981: 191).

Za razliku od prethodno navedenih djela u kojima je radnja vremenski precizno određena ili je vrijeme radnje moguće, barem okvirno, odrediti uz pomoć nekih povijesnih događaja, odnosno osoba, u kraćem proznom tekstu *Mostovi* (1933.) to nije slučaj. Nadalje, u tom se tekstu ne opisuje konkretan most koji bi bio značajan za određenu sredinu i/ili pojedinca, već se općenito definira značenje koje mostovi imaju u ljudskom životu. Zbog toga nisu navedene nikakve vremenske odrednice na temelju kojih bi se ovaj tekst vezao uz određeno razdoblje. Također, zbog prirode ovoga teksta, njegovi se zaključci mogu primijeniti na sva tri prethodno spomenuta djela.

Bez obzira na čimbenike koji otežavaju njihovo pronalaženje, u romanima je ovih dvaju pisaca ipak moguće uočiti određene poveznice, i to prije svega u naslovima i strukturi tih romana te s obzirom na ulogu povijesti i na funkciju određenih oblika usmene književnosti u tim romanima. Također, zamijećene su i poveznice koje se odnose na postanak i značenje mostova u izabranim djelima. Sve te uočene sličnosti bit će detaljnije prikazane u nastavku rada.

¹ Misli se na rat koji se 90-ih godina dogodio na prostorima Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske.

2. Motiv mosta u naslovima izabranih djela

U okviru ovoga rada važno je obratiti pozornost i na naslove izabranih djela. Naime, očito je kako oba romana, ali i izabrana pripovijetka te kraći prozni tekst, sadrže motiv mosta u naslovima, a jedino se u naslovu Andrićeva romana spominje turcizam „ćuprija“ koji označava most orijentalne gradnje, most općenito ili brvno (<http://hjp.novi-liber.hr/>). Olivera Radulović (2009.) navodi kako je „ćuprija“ upućujući leksem koji nas svojim arhaičnim podrijetlom vodi „drevnoj priči“ (Radulović 2009: 277).

U *Lingvističkoj stilistici* (1999.) navodi se da su neke od temeljnih funkcija naslova pružiti osnovnu informaciju o sadržaju nekoga teksta te privući pažnju recipijenta (Katnić-Bakaršić 1999: 98). Budući da se motiv mosta pojavljuje u sva četiri naslova kao njihov ključni element, može se već na temelju toga zaključiti kako je motiv mosta osnovna informacija koja nas upućuje na sadržaj izabranih djela i na koju se skreće pozornost recipijenta. Međutim, da bi se taj zaključak dokazao, potrebno je obratiti pozornost na sva četiri naslova u kojima se motiv mosta spominje i analizirati ih.

Naime, očito je kako se u nekim naslovima motiv mosta pojavljuje u jednini, a u drugima u množini. U naslovu romana *Na Drini ćuprija* (1945.) te u naslovu pripovijetke *Most na Žepi* (1925.) motiv mosta pojavljuje se u jednini i označava konkretan most koji je značajan za određenu sredinu, odnosno određenoga pojedinca.

S druge strane, u naslovu romana *Čuvari mostova* (2004.) te u naslovu kraćega proznog teksta *Mostovi* (1933.) motiv mosta pojavljuje se u množini. Osim toga, očito je kako se u tim naslovima ne navode nikakve odrednice, odnosno toponimi na temelju kojih bi bilo moguće zaključiti o kakvim je mostovima riječ ili barem gdje se oni nalaze. Navedeni naslovi ukazuju na to da se u spomenutim djelima općenito tematiziraju mostovi, odnosno kako je riječ o čuvarima nekih neodređenih mostova.

U kraćem proznom tekstu *Mostovi* (1933.), kako je već naznačeno, opisani su različiti mostovi te njihovo značenje u ljudskom životu.

Međutim, u romanu *Čuvari mostova* (2004.), najjednostavnije rečeno, polazi se od konkretnoga prema apstraktnom. Naime, u tom se romanu spominju dva konkretna mosta, željeznički most i most na kraju svijeta. Željeznički je most smješten u kraju koji su naselile izbjeglice iz Bosne i Hercegovine, ali i Hrvatske, primjerice iz Vukovara. Svojim je izgledom uklopljen u crno-bijeli, hladni i razrušeni okoliš u kojem se nalazi. On ni na koji način ne

utječe na radnju, samo se usputno spominje kao pozadina svega što se oko njega odvija. Željeznički se most najviše spominje prilikom istrage koju vodi Filip jer je Jozo netom prije nestanka, a i ranije, izlazio na stanici kod željezničkoga mosta kako bi posjetio nećaka (Mlakić 2004: 50; 62; 74). Osim toga, željeznički je most, zbog toga što je podsjećao na most pored kojega su pronašli Marijanin leš, privlačio i starca iz Vukovara i uvijek su ga nalazili u blizini toga mosta kako nijemo i nepomično stoji, kao da nešto čeka (Mlakić 2004: 21-22). Iz nekoga razloga, željeznički je most privlačio i Filipa te mu služio kao simbolična podloga za njegova razmišljanja. Tako na kraju romana, jednim dijelom zbog magle koja skriva drugu obalu i krajeve toga mosta, u Filipovim mislima željeznički most dobiva neko više, univerzalno značenje, o čemu će više riječi biti u nastavku rada. Drugi je most koji se u ovom romanu spominje most na kraju svijeta koji je važan pojedincu, starcu Jozi. U trenutku kada Ivan Petrović spominje Filipu most na kraju svijeta, zapravo mu otkriva ključni detalj na temelju kojega Filip počinje shvaćati Jozu i njegove postupke, a potom i uviđati sličnosti između Jose i svoga oca. Time se počinju stvarati poveznice među čuvarima mostova, otkrivaju se njihove osobine, pri čemu se motiv mosta više ne shvaća u svome osnovnom, nego u prenesenom značenju.

Na temelju navedenoga moguće je zaključiti kako se u naslovu romana *Na Drini ćuprija* (1945.) i u naslovu pripovijetke *Most na Žepi* (1925.) prije svega ističe konkretnost tih mostova, a u naslovu kraćega proznog teksta *Mostovi* (1925.) te u naslovu romana *Čuvari mostova* (2004.) motiv mosta nije dodatno opisan nekom odrednicom ili toponimom. To je u skladu sa sadržajem navedenih djela, o kojem će više riječi biti u nastavku rada. No, u ovom je kontekstu značajno istaknuti kako su most na Drini i most na Žepi, osim višega značenja, imali i svoju konkretnu, odnosno praktičnu ulogu. S druge strane, mostovi koji se opisuju u romanu *Čuvari mostova* (2004.) nisu služili konkretnoj, pragmatičkoj svrsi, nego su imali drugo, više značenje. Jednako tako, i u kraćem proznom tekstu *Mostovi* (1933.) naglasak je na prenesenom, a ne osnovnom značenju mostova. Dakle, u sva se četiri spomenuta naslova motiv mosta pojavljuje kao osnovna informacija kojom se privlači pozornost čitatelja i upućuje na sadržaj izabranih djela.

3. Motiv mosta i struktura izabranih romana

U ovom je poglavlju, između ostaloga, značajno istaknuti kakvu ulogu ima motiv mosta u strukturi izabranih romana.

Roman *Na Drini ćuprija* (1945.) sadrži dvadeset i četiri poglavlja označena brojevima. Svako od tih poglavlja sastoji se od niza potpuno samostalnih epizoda koje ne predstavljaju jedinstvene tematske cjeline (Milošević 1976: 18). Iako se u svakoj od tih epizoda nameće određeni lik sa svojom životnom pričom, u spomenutom je romanu u prvom planu kolektiv, a ne pojedinac (Vučković 1972: 36). S obzirom na dužinu vremenskoga perioda u kojem se odvija radnja romana *Na Drini ćuprija* (1945.) te s obzirom na to da je u spomenutom romanu u prvom planu kolektiv, a ne pojedinac, pojavljuje se velik broj likova koji sa sobom nose različite priče. Međutim, sve su one na neki način povezane s mostom, odnosno raznolikost tih priča potire se i amalgamira jedinstvenom idejom o mostu koji različit materijal sintetički objedinjuje te mu daje viši, gotovo spiritualni smisao (Vučković 1985: 17). Drugim riječima, vizija mosta na Drini predstavlja nit koja tematski povezuje i zaokružuje čitav tok umjetničkoga kazivanja (Milošević 1976: 18). Milošević (1976.) ističe kako se već na temelju naslova Andrićeva romana naslućuje značenje koje motiv mosta ima u strukturi toga romana. Također, navodi da tek na podlozi jedne ovakve strukture može doći do izražaja motiv mosta. U skladu s tim, primjećuje kako se iskazi o Mehmed-pašinoj zadužbini nalaze na nekim ključnim točkama književne strukture te da roman *Na Drini ćuprija* (1945.) počinje i završava iskazima o mostu na Drini, ali i kako motiv mosta često zaključuje tekst pojedinih poglavlja. Sve to omogućuje da se motiv mosta snažno ureže u čitateljevu svijest (Milošević 1976: 18). Tome u prilog govori i zapažanje Snežane S. Baščarević (2008.). Ona, naime, ističe kako se u Andrićevu romanu most opisuje dvadeset i četiri puta, odnosno u svakom poglavlju romana, te da ti opisi drže pojedine dijelove romana na okupu (S. Baščarević 2008: 26). Dakle, u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) most čini srž njegove građe (Vučković 1985: 10), a ujedno je i organizacijski kostur toga romana (Vučković 1985: 5).

Radovan Vučković (1985) primjećuje kako je već u prvim rečenicama romana *Na Drini ćuprija* (1945.) naznačeno na koji način raste građa ovoga romana: „Izgleda da isto kao što iz mosta izrasta kasaba tako iz njega, kao osnovnog motiva, izlaze i razlivaju se svi ostali dijelovi građe romana“ (Vučković 1985: 6).

Slavko Gordić (2010.) navodi da most i „kasaba“ nisu jedine centripetalne silnice u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.). On smatra kako nekoliko porodica i likova te „udesi“

pojedinih junakinja povezuju poglavlja ovoga romana. Također, ističe da tu ulogu imaju i lajtmotivski poetsko-meditativni komentari (Gordić 2010: 11). Osim toga, primjećuje kako je i „istorija“ čimbenik koji ujedinjuje osamostaljene epizode u cjelinu romana jer se na početku svake epizode nalazi uvod iz „istorije“ (Gordić 2010: 12).

Nebojša Lujanović (2010.) pak, za razliku od prethodno navedenih autora, smatra kako je vrijeme, a ne most kohezivni element romana *Na Drini ćuprija* (1945.). Naime, on primjećuje da je za brojne događaje koji se u spomenutom romanu opisuju preslabo vezivno tkivo to što se odvijaju pored mosta, s kojim nisu uvijek povezani. S druge strane, očite su posljedice koje vrijeme ostavlja na te događaje (Lujanović 2010: 250).

Kada je riječ o tipološkom određenju romana *Na Drini ćuprija* (1945.), Mirna Brkić Vučina (2012.) navodi da taj roman možemo uvrstiti u povijesni roman, kroniku i psihološki roman. Također, ističe kako se roman *Na Drini ćuprija* (1945.) naziva i *Višegradskom kronikom*. (Brkić Vučina 2012: 267). U skladu s tim, važno je istaknuti kako Vučković (1985.) primjećuje da spomenuti roman nije samo kronika mosta i „kasabe“, on je istovremeno i porodična kronika, odnosno kronika porodice Mutevelić (Vučković 1985: 8).

Lujanović (2010.) smatra da je problem vremena u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) puno složeniji nego što to sugerira pojam kronike. Također, primjećuje da je određivanje Andrićevih romana kao kronike jedna vrsta zamke koja čitatelja zadržava na površinskoj razini teksta na kojoj vrijeme protječe. Na temelju detaljnoga proučavanja otkriva se drugi sloj teksta u kojem se vrijeme ciklički ponavlja kroz vječne sukobe između kulturnih i religijskih razlika (Lujanović 2010: 241). Radulović (2009.) također uočava cikličko kretanje vremena u romanu *Na Drini ćuprija* (Radulović 2009: 274).

Osim toga, Lujanović navodi kako je određeni odmak od onoga što se obično podrazumijeva pod tipičnim povijesnim romanom ili kronikom moguće uočiti i s obzirom na strukturu romana *Na Drini ćuprija* (1945.).

Naime, on smatra da struktura spomenutoga romana počiva na složenijim načelima te podsjeća na tri načela koja je naveo Cooper u svom članku *The structure of the Bridge on the Drina* (Lujanović 2010: 245).

Prvo od tih načela podrazumijeva da su dvadeset i četiri poglavlja romana organizirana u tri velika bloka. Prvi blok obuhvaća prva četiri poglavlja romana koja pokrivaju period izgradnje mosta. Drugi blok počinje od petoga do petnaestoga poglavlja i pokriva

sedamnaesto i osamnaesto stoljeće. Treći blok obuhvaća preostala poglavlja romana *Na Drini ćuprija* (1945.) i pokriva početak dvadesetoga stoljeća. Također, navodi se kako svaki od tih blokova počinje jednim uvodnim retrospektivnim, odnosno statičnim poglavljem (Lujanović 2010: 245).

Drugo načelo ujedinjuje vremensku perspektivu i likove. Naime, na početku romana u središtu su pripovjedačeve pozornosti djeca, a na kraju romana starac Alihodža koji umire, što korespondira s gradnjom mosta i njegovim miniranjem u završnom prizoru (Lujanović 2010: 245-246).

Treće načelo odnosi se na perspektivu promatranja likova. U početnom je prizoru romana prikazana panorama mjesta, odnosno pogled iz daljine na cijelu zajednicu, a u završnom je prizoru romana moguće uočiti približavanje sudbini samo jednoga lika (Lujanović 2010: 245-246).

Četvrto načelo, koje dopisuje Lujanović (2010.), tiče se već spomenutoga cikličkog poimanja vremena koje se manifestira na trima razinama, različitima u stupnju apstrakcije (Lujanović 2010: 253).

Na prvoj razini, odnosno najvišem stupnju apstrakcije, roman se može podijeliti na pet velikih cjelina. Svaka od tih cjelina građena je na motivu sukoba dviju suprotstavljenih strana i u svakoj od njih vrijeme protječe kao nastanak, razvoj i kraj sukoba (Lujanović 2010: 253).

Prva cjelina obuhvaća šesnaesto stoljeće kada započinje gradnja mosta na Drini. U toj se cjelini sukob razvija između samovoljnoga namjesnika Abidage i potlačene raje, a vrhunac je sukoba mučenje Radosava (Lujanović 2010: 253).

Druga cjelina obuhvaća kraj osamnaestoga i početak devetnaestoga stoljeća kada se dižu brojni srpski ustanci. Dakle, sukob se stvara između Srba i turskih vlasti. Ustanicima su odrubljene glave i postavljene na most, što predstavlja vrhunac te cjeline (Lujanović 2010: 253).

Treća cjelina obuhvaća drugu polovicu devetnaestoga stoljeća kada se stvara sukob između austrougarske vlasti i svih stanovnika Višegrada. Sukob je premješten na područje svakodnevnoga života i promijenjen mu je oblik (Lujanović 2010: 253).

Četvrta cjelina obuhvaća početak dvadesetoga stoljeća kada se prethodni sukob razvija i prelazi u sferu politike. Mlađi ljudi, studenti, pokušavaju osmisliti svoju budućnost (Lujanović 2010: 253).

Peta cjelina obuhvaća 1914. godinu kada dolazi do vrhunca sukoba te izbija Prvi svjetski rat. U sukob su uključeni srpski i turski vojnici, kao i austro-ugarska vojska. Dakle, na temelju navedenih cjelina očito je kako se vrijeme vrti u krug jer se pet puta ponavlja sukob s istim posljedicama, ali s različitim protagonistima (Lujanović 2010: 253).

Druga razina odnosi se na motivske komplekse, odnosno na niz povezanih motiva koji se poput mreže šire čitavim tekstom. Jedan takav kompleks stvara se oko simbola vatre koja se pojavljuje kao proizvod sukoba prilikom gradnje mosta te ponovno tri stoljeća kasnije, za vrijeme srpskoga ustanka. Drugi motivski kompleks predstavljaju žrtve koje su prinesene na mostu nakon završetka sukoba u različitim povijesnim trenucima. Treći kompleks odnosi se na proces odvođenja djece u šesnaestom stoljeću te na odlazak mladića u austro-ugarsku vojsku početkom dvadesetoga stoljeća (Lujanović 2010: 254).

Treća, najniža razina apstrakcije, obuhvaća brojna mjesta u romanu u kojima se očituju tragovi cikličkoga vremena. Neka od tih mjesta su ponavljanje iste narodne pjesme o Fati u različitim razdobljima, odnosno događaj ubojstva austrijske carice kada se lik muderisa prisjeća Mehmed-pašinoga ubojstva (Lujanović 2010: 254).

Roman *Čuvari mostova* (2004.) također sadrži dvadeset i četiri poglavlja koja su označena brojevima. Osim toga, očito je kako se, kao i kod Andrića, motiv mosta pojavljuje već u naslovu te na početku i na kraju romana, što mu omogućuje da se snažno ureže u čitateljevu svijest i zaintrigira ga. Tako se već u prvim rečenicama prvoga poglavlja spominje motiv mosta, odnosno navodi se da je „netko“ spomenuo „nekakav most“ (Mlakić 2004: 9). Dakle, očito je kako se motiv mosta u tom poglavlju spominje prilično neodređeno, odnosno ne doznaje se o kakvom je mostu riječ, tko ga je spomenuo, ni zašto je on važan. U nekim se poglavljima romana *Čuvari mostova* (2004.), odnosno u čak deset njih, motiv mosta uopće ne spominje.

Uz priču o Filipu i njegovoj obitelji, koja nam je predstavljena već u prvom poglavlju, u drugom i četvrtom poglavlju romana *Čuvari mostova* (2004.) umeću se isjecci priče o nepoznatom Vukovarcu. Opisan je njegov život nakon rata te opsjednutost mostom i rijekom. Te dvije priče na početku romana djeluju nepovezano. Međutim, priča o nepoznatom

Vukovarcu razrješava se i povezuje s Filipovom, ali i Jozinom pričom u sedamnaestom i dvadesetom poglavlju romana. Stječe se utisak kako je priča o nepoznatom Vukovarcu umetnuta samo kao još jedna ilustracija posljedica koje rat ostavlja na pojedinca i njegovu obitelj. U ta dva, na početku romana umetnuta poglavlja, ukazano je i na nerazumijevanje i osuđivanje koje Vukovarčev sin pokazuje prema svom ocu te na činjenicu da je on sa svojim životom nastavio dalje. Time je stvorena podloga za povlačenje poveznica s Jozom.

U petom poglavlju romana *Čuvari mostova* (2004.) Filip dobiva zadatak istražiti nestanak starca Joze. Time je u romanu započeta i treća priča, priča o Jozi. Od šestoga poglavlja Filip počinje provoditi istragu o nestalom starcu. Zbog toga Vojnović (2012.) navodi kako je taj roman dijelom pisan na žanrovskoj matrici kriminalističkoga romana (Vojnović 2012: 183).

Tek u petnaestom poglavlju spominje se most na kraju svijeta. Ivan Petrović sjetio se mosta koji je samo par puta vidio još kao dijete i otkriva Filipu da je Jozo volio odlaziti u šumu gdje se taj most nalazio te je znao ostati gore dugo, katkada sve dok se ne smrkne. Također, otkriva mu priču o postanku mosta na kraju svijeta, pri čemu se poziva na neke legende i opisuje ga. Filip doznaje i kako je Jozo neposredno prije rata htio napraviti kopiju mosta (Mlakić 2004: 89). Sve su to bitne informacije koje su odredile tijek Filipove istrage. Filip shvaća važnost koju je most na kraju svijeta imao za Jozu i koliko je morao biti očajan da sve zapali. S obzirom na to da je njegov otac od dolaska gluhonijemoga Srbina počeo razdvajati daske za košnice u vrtu, Filip je pretpostavio da će i kod njegova oca nastupiti faza teškoga očaja kada shvati uzaludnost svoga pothvata. Zbog toga je, kako bi provjerio očevu reakciju, ostavio benzin u blizini vrta (Mlakić 2004: 96). U dvadesetom poglavlju romana ostvaruje se Filipova pretpostavka, otac je zapalio daske i zapao u stanje krajnjega očaja (Mlakić, 2004: 108). Time se povlače poveznice između Filipova oca i Joze.

Preuzimajući samostalno daljnji tijek istrage, Filip putuje u Jozino rodno selo uz pretpostavku da će ga tamo pronaći. Pritom nam u dvadeset i drugom poglavlju predočava uznemirujuću sliku željezničkoga mosta pored kojega prolazi (Mlakić 2004: 115). U dvadeset i četvrtom poglavlju Filip nam ponovno opisuje most na kraju svijeta i mjesto gdje je smješten. Pronalazi mrtvoga Jozu na klupi s harmonikom na ramenima. Sjetivši se slikovitoga prizora na groblju u Bukoviku koji ukazuje na mržnju i postojanje razlika i nakon smrti, dopisuje tobožnju Jozinu posljednju želju da se sahrani u Petrovićima (Mlakić 2004: 124). S obzirom na njegovu privrženost Jozi tijekom čitave istrage i s obzirom na to da je Jozo čeznuo

za svojim rodnim selom te da je tu došao i umrijeti, čitatelj ne može Filipu zamjeriti takav čin. Prilikom povratka u Hrvatsku Filip zaustavlja auto na proširenju kod željezničkoga mosta. Zbog snijega i magle uopće se nije vidjela druga obala, kao ni krajevi željezničkoga mosta. Nameće mu se slika ljudske siluete kako oprezno prelazi preko željezničkoga mosta i nestaje zauvijek u beskrajnom ništavilu. Nije joj zamišljao lice, mogao je to biti svatko, odnosno svaki od čuvara mostova: „njegov otac, nepoznati Vukovarac s ožiljkom na licu ili netko koga nikada u životu nije vidio“ (Mlakić 2004: 126).

Već je istaknuto da se motiv mosta ne spominje u svim poglavljima romana *Čuvari mostova* (2004.), kao što je to slučaj u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) Međutim, priče koje se navode u romanu *Čuvari mostova* (2004.) nisu u svom sadržaju toliko različite kao one u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.). Sve tri temeljne priče u romanu *Čuvari mostova* (2004.) svjedoče o posljedicama ratnih zbivanja. Osim time, one su povezane i motivom mosta. Naime, njihovi protagonisti (nepoznati Vukovarac, Filipov otac i Jozo) predstavljaju čuvare mostova. Ta će se sintagma detaljnije analizirati u poglavlju koje govori o postanku i značenju mosta/mostova u spomenutom romanu. U ovom je poglavlju bilo značajno uočiti da i u romanu *Čuvari mostova* (2004.), jednako kao i u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.), motiv mosta povezuje navedene priče, odnosno ima ulogu kohezivnoga elementa.

To što je priča o nestalom starcu Jozi Petroviću jedna od temeljnih priča romana *Čuvari mostova* (2004.) ukazuje na zaključak kako je u tom romanu u prvom planu pojedinac i njegova životna priča. Međutim, ta priča, kao i priče ostalih čuvara mostova, pružaju uvid u jednu širu perspektivu koja se eksplicitno otvara na kraju romana kada se među čuvare mostova ubraja i netko koga Filip nikada nije vidio.

Već je u uvodu istaknuto da se radnja romana *Čuvari mostova* (2004.) odvija nedugo nakon posljednjega rata koji se dogodio na prostorima Bosne i Hrvatske. Vrijeme radnje nije precizno određeno zato što se ništa ne mijenja. Vrijeme prolazi, ali ne ostavlja nikakav utjecaj na likove. Oni stalno vide isti prizor na prozoru. Time se željelo na simboličan način prikazati kako je vrijeme nakon rata za njih stalo, odnosno postalo je nebitno. Ipak, u spomenutom je romanu moguće odrediti vremenski okvir radnje na temelju suptilnih znakova koji postoje u romanu. Primjerice, kada Ivan Petrović opisuje selo na Vlašiću, otkriva da je otprilike u vrijeme Olimpijade u Sarajevu imao trinaest, odnosno četrnaest godina, a u romanu je već prilikom njegova opisa istaknuta njegova trenutna dob. Riječ je o mlađem čovjeku od tridesetak godina (Mlakić 2004: 73).

Dakle, na temelju navedenoga očito je da su oba romana organizirana u dvadeset i četiri poglavlja koja su označena brojevima te kako se motiv mosta u tim romanima pojavljuje i u početnim i u završnim prizorima, što mu omogućuje da se snažno ureže u čitateljevu svijest. Osim toga, istaknuto je da motiv mosta u spomenutim romanima povezuje različite priče, odnosno ima ulogu kohezivnoga elementa. Također, značajno je primijetiti i kako je u oba romana u prvom planu kolektiv, odnosno neka šira skupina ljudi, a ne pojedinac, premda su priče pojedinaca podloga na kojoj se stvara uvid u širu perspektivu.

4. Uloga povijesti u izabranim romanima

Već je istaknuto kako su u romanu *Na Drini ćuprija* opisana zbivanja čiji je raspon četiristo godina. Vučković (1985.) primjećuje da je jedini način da se ta zbivanja prikažu bio grupirati ih oko nekih prijelomnih povijesnih trenutaka (Vučković 1985: 6) kao što su Karadorđev ustanak, okupacija Bosne, pripajanje Bosne i Prvi svjetski rat (Vučković 1985: 9).

Kada je u pitanju uloga povijesti u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) općenito bi se moglo reći kako postoje dvije struje. Prema jednoj, povijest ima značajnu ulogu u spomenutom romanu i utječe na život likova. Zagovornici su toga stajališta Mirna Brkić-Vučina i Slavko Gordić. Prema drugoj struji, uloga je povijesti u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) beznačajna, povijest ne utječe na život likova, ona je samo okvir u kojem se odvijaju njihove egzistencije. To mišljenje podržavaju Nebojša Lujanović i Stanko Korać.

Mirna Brkić Vučina (2012.) navodi da je u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) moguće uočiti ideju povijesnoga „circulusa“, odnosno povijesne ponovljivosti te negativan odnos prema povijesti kao prostoru zla, ludila i smrti (Brkić Vučina 2012: 267). Zlo i nasilje ponavljaju se tijekom čitave ljudske povijesti, samo se mijenjaju etikete (Brkić Vučina 2012: 272). Kao primjer povijesne ponovljivosti spomenuta autorica navodi dvije scene u romanu. Prva se spominje na početku romana kada kršćanske dječake nasilno odvođe u tursko ropstvo, a druga se spominje neposredno prije kraja romana kada bosanski mladići, naoko dobrovoljno, odlaze u vojsku (Brkić Vučina 2012: 269-270). Spomenuta autorica upućuje i na nemoć maloga čovjeka pred poviješću koju Andrić opisuje kao ludu i podmuklu igru. Ta igra sve većem broju ljudi sve češće zagorčava život, ali protiv nje se ne može ništa (Brkić Vučina 2012: 272). Mali čovjek nema izbora, ali ni izlaza iz te igre u koju je uvučen (Brkić Vučina 2012: 273). Osim toga, ističe kako u ludilu povijesti i politike u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) često stradavaju nevini (Brkić Vučina 2012: 269).

Slavko Gordić (2010.) ističe Andrićevu sklonost da velikoj i službenoj „istoriji“ pretpostavi lokalnu i neslužbenu povijest malih, pasivnih sredina koje osluškuju i trpe odjeke i ishode velikih događaja (Gordić 2010: 12). Pritom odnos velike „istorije“ i povijesti malih sredina prikazuje kao odnos „velike“ i „male“ priče. „Male priče“ odvijaju se kao odraz i posljedica velikih „istorijskih“ zbivanja. S druge strane, Gordić ističe da Andrićev svijet, u suštini „aistoričan“, živi u zabludi da je moguće umaći „istoriji“ i promjenama koje ona donosi (Gordić 2012: 16). Također, navodi kako je „istorija“ u romanu *Na Drini ćuprija*

(1945.) prikazana kao totalitet koji okružuje varoš bez njezina pristanka i znanja (Gordić 2012: 12).

Nebojša Lujanović (2010.) smatra kako povijest u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) i nema neku značajniju ulogu (Lujanović 2010: 247), odnosno povijest ima minimalan ili gotovo beznačajan utjecaj i na život pojedinaca koji su u središtu zbivanja, ali i na samu glavnu poruku romana. Zbog toga on govori o prividu povijesti (Lujanović 2010: 252). U skladu s tim je i razmišljanje Stanka Koraća koji smatra kako je povijest samo okvir u kojem se događaju ljudske egzistencije sa svim svojim problemima i mukama (Lujanović 2010: 252).

Premda Lujanović (2010.) smatra da povijest u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) ima minimalan, odnosno beznačajan utjecaj na život pojedinaca, ipak je nemoguće zanemariti direktan utjecaj povijesnih događaja na živote pojedinih likova u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.). Primjerice, sudbina Mujage Mutapčića slikovito predočava utjecaj povijesti na život pojedinca. On govori Alihodži kako je njegov otac, kada mu je bilo samo pet godina, napustio Užice i otišao u Bosnu jer su Turci morali napustiti gradove po Srbiji. U Bosni je tada bila turska vlast. Desetak godina nakon toga u Bosni je nastupila austrijska vlast te je njegov otac ponovno bio primoran napustiti Bosnu i preselio se u Sandžak. Međutim, njegov otac nikada nije mogao prežaliti što je morao napustiti Užice i ono što je tamo ostavio te je zbog toga prerano umro. Nakon njegove smrti, nakon što su se njegovi sinovi snašli i poženili, dogodio se balkanski rat koji je natjerao Mujagu da s obitelji bježi u Bosnu (Andrić 1985: 333-334). U tom razgovoru s Alihodožom Mujaga nam otkriva: „Ded mi je ostavio kosti u Užicu; danas mu belćim nema traga od mezara. Oca sam ukopao u Novoj Varoši i ne znam da do danas i njegov mezar nije vlaška stoka pogazila. Mislio sam da ću bar ja umrijeti ovdje, gdje još ezan uči, ama evo mi se čini da je pisano da nam se sjeme zatre i nikome za grob ne zna“ (Andrić 1985: 335).

Kao što je već istaknuto, u romanu *Čuvari mostova* (2004.) prikazane su posljedice rata koji se 90-ih godina dogodio na prostoru Bosne i Hrvatske. Te su posljedice prikazane na primjeru i iz perspektive lika Bosanca iz srednje Bosne. U radnju je romana uključen i nepoznati Vukovarac. Zbog toga bismo mogli zaključiti da i njegov slučaj služi kao ilustracija posljedica toga rata u Vukovaru.

Očito je kako i u ovom romanu povijest ima značajan, odnosno negativan utjecaj na živote pojedinaca, koji su žrtve kako politike, tako i povijesti.

Lujanović (2010.) ističe kako je Andrić na primjeru povijesti Bosne želio ispitati i prikazati potrebu za međusobnim razumijevanjem te strahote do kojih dolazi ako razumijevanje izostane (Lujanović 2010: 243). U tom je smislu moguće zaključiti da se roman *Čuvari mostova* (2004.) svojim sadržajem nadovezuje na roman *Na Drini ćuprija* (1945.). Naime, prikazane su posljedice spomenutoga rata, dakle strahote do koje je dovelo međusobno nerazumijevanje različitih religijskih i drugih identiteta te mržnja koja i nakon rata u velikoj mjeri karakterizira razmišljanja i postupke većine likova. Mlakić je u tom otišao i korak dalje. Naime, on ukazuje i na neslaganja i netrpeljivost između domaćih Hrvata i doseljenika. Dakle, ukazuje na raskol unutar jednoga nacionalnoga identiteta. Kroz razmišljanje i postupke glavnoga lika Filipa prikazana je potreba za razbijanjem međusobnih predrasuda i jednostranoga razmišljanja po kojem su drukčiji uvijek krivi za sve. Zbog toga su prikazane i priče dvojice Srba koji su, kao i Filip i njegova obitelj te ostale izbjeglice, žrtve rata. Drago Rajić, vlasnik kuće u kojoj Filip živi, izaziva njegovo sažaljenje jer je riječ o preplašenom, bijedno odjevenom i gluhonijemom starcu (Mlakić 2004: 23). Vojnović (2012.) ističe da to što Filip u trenutku susreta s vlasnikom kuće u kojoj živi u njemu ne vidi nacionalnost nego starost i bespomoćnost te zbog već navedenoga suprotstavljanja jednostranom razmišljanju po kojem su Srbi krivi za sve, dovodi do sabotaze nacionalističke generalizacije (Vojnović 2012: 185) i poticaja na doživljaj individualizacije pripadnika srpske manjine (Vojnović 2012: 186).

Na temelju navedenoga moguće je zaključiti kako povijest u romanima *Na Drini ćuprija* (1945.) i *Čuvari mostova* (2004.) ima značajan, uglavnom negativan utjecaj na živote likova.

5. Most i pripovijedanje

U okviru ovoga rada značajan je i odnos mosta i pripovijedanja s obzirom na to da svaki most ima svoju priču. Drugim riječima, u analiziranim se romanima navode priče, odnosno legende o postanku mostova koji se spominju u tim djelima.

U romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) navedene su priče i legende o gradnji mosta na Drini, ali i o proslavi zbog dovršenja mosta. Sve te priče i legende znale su se oduvijek i nesvjesno su ulazile u živote varošana poput molitvi (Andrić 1985: 32). Andrić na tom mjestu ukazuje na snagu i ukorijenjenost legendi u svakodnevnom životu Višegrađana. Za te i slične priče karakteristično je što one odražavaju logiku varošana, odnosno da bi neki događaj postao dio priče, morao se prilagoditi spomenutoj logici i podleći promjenama. Ta je logika predložena u sljedećoj rečenici: „Narod pamti i prepričava ono što može da shvati i što uspe da pretvori u legendu“ (Andrić 1985: 44). Zbog toga se u tim pričama isprepliću mašta i stvarnost, java i san (Andrić 1985: 32). Također, očito je kako se iz tih priča rodilo praznovjerje koje se izražavalo u različitim aspektima svakodnevnoga života Višegrađana.

U skladu s tim, Milošević (1976.) navodi da iskazi pojedinih književnih likova razjašnjavaju pojedine legende. Primjerice, likovi Radosava i lude Ilinke razjašnjavaju legendu o postanku mosta. Njihova je svrha, dakle, osvjetljavanje porijekla legende, odnosno porijekla ljudskih zabluda uopće (Milošević 1976: 11).

Krešimir Nemec (2007.) ističe kako se u Andrićevu stvaralaštvu višestruko povezuju priča i most na metaforičkoj razini. „I priča i most služe komunikaciji, teže prema 'drugoj obali' i tek na njoj dobivaju svoj pravi, izmirujući smisao. I priča i most svladavaju nered, prazninu, smrt i nesmisao. I na kraju: i most i priča simbolično povezuju prošlost i suvremenost, povijesno pamćenje i aktualni govor sadašnjice“ (Nemec 2007: 6).

6. Elementi usmene književnosti u izabranim romanima

Mirna Brkić Vučina (2012.) ističe kako je u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) jak utjecaj usmenoga kazivanja, odnosno lokalnih i drevnih legendi i predaja (Brkić Vučina 2012: 268). U skladu s tim Snežana S. Baščarević (2008.) ukazuje na narodne legende u romanu *Na Drini ćuprija*. U njih ubraja legendu o gradnji višegradskoga mosta: o Radi Neimar, vili brodarici, Stoji i Ostoji, ludoj Ilinki i mlijeku što teče iz zidina (S. Baščarević 2008: 54). Osim legende o gradnji višegradskoga mosta, spomenuta autorica ukazuje i na legende o: crnom Arapinu, o udubinama na obali Drine, o humci na lijevoj obali Drine i o Starini Novaku (S. Baščarević 2008: 55-56).

Olivera Radulović (2009.) u svom članku *Narativni oblici u romanu Na Drini ćuprija Ive Andrića* navodi da je naslov toga romana inspiriran epskom pjesmom čiju je varijantu *Zidanje ćuprije u Višegradu* zabilježio Kosta Herman (Radulović 2009: 273). Također, ističe kako roman *Na Drini ćuprija* (1945.) slobodno cirkulira prema sljedećim vrstama usmene književnosti: poslovicama, izrekama, kletvama, blagoslovima, lirskim i epskim pjesmama i anegdotama te uspostavlja ravnotežu mitosa i logosa, tradicije i suvremenosti (Radulović 2009: 275)

U skladu s tim, u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) pronađeni su primjeri poslovice: „Drugi dan, druga i nafaka“ (Andrić 1985: 37), izreka: „Pod mojom lipom zaista nema hlada“ (Andrić 1985: 45), „Paze se kao pop i hodža“ (Andrić 1985: 153), kletvi: „Turci, Turci ... (...) Turci na ćupriji ... da paski skapavate ... paski pomrete! ... (Andrić 1985: 69), „Pa hajde da rušimo, krv ga pojela, dok on nije pojeo nas“ (Andrić 1985: 52), „Dabogda ti Hajrudin perčin raščešljao! Na kapiji te majka poznala! (Andrić 1985: 114), blagoslova: „Bog da ga prosti i pomiluje!“ (Andrić 1985: 72), „Ubrani, Gospode, i sačuvaj! (...) Pomozi nas, Bože, ti Jedini, potri dušmanina i ne daj mu duge vlasti! (Andrić 1985: 73), lirskih pjesama: „Mudra li si, lijepa li si, Lijepa Fato Avdagina“ (Andrić 1985:), zakletvi: „Kunem ti se životom i verom kojom se ne kune lako. (...) Dva dana imate još života, kunem vam se verom i čitabom (Andrić 1985: 56). Također, u Andrićevu je romanu moguće uočiti i psinke: „Ah, kućkine sinovi, samo badava hleb jedete!“ (Andrić 1985: 50), „Ja, čudna poganca, baku mu njegovu!“ (Andrić 1985: 157).

Općenito bi se moglo zaključiti kako ti elementi u spomenutom romanu doprinose ocrtavanju mentaliteta Višegrađana, njihova osobita načina tumačenja svijeta ili karakterizaciji pojedinih likova.

Osim toga, važno je istaknuti Andrićev karakterističan stvaralački odnos prema usmenoj književnosti. Kao primjer takvoga odnosa Radulović (2009.) navodi priču o Fati Avdagingoj u kojoj je moguće uočiti žanrovske reminiscencije na usmenu književnost, odnosno teme, motive, sižejne segmente i probleme bliske narodnom pripovjedaču i pjevaču, kao i fragmente i elemente fabule iz konkretnih djela: balada, lirskih pjesama, bajki i predaja (Radulović 2009: 280). U toj priči autorica ukazuje na određene poveznice s bajkom, odnosno na borbu dobra i zla koja se odvija kako na egzistencijalnom, tako i na psihološkom planu, zatim na osobine koje posjeduje Fata koje odgovaraju osobinama mitskih bića – vila, izuzetne je ljepote, svjesna svojih vrijednosti, ljubi slobodu, vezana je za goru i vodu (Radulović 2009: 281). S obzirom na to da je u ovoj priči izostavljen obvezan epilog bajke, odnosno s obzirom na to da ona nije spašena od demona, nego je završila u talasima Drine, Radulović (2009.) na ovom mjestu uočava dekonstrukciju bajke (Andrić 1985: 282-283). Također, za bajku je karakteristično da je svijet jednodimenzionalan, stvarno i nestvarno na istoj su razini, a likovi se dijele na dobre i zle. U ovoj priči to nije slučaj (Andrić 1985: 283). Određene je poveznice, s obzirom na motiv smrti na vlastitoj svadbi, moguće povući i s baladama *Hasanaginica* i *Ženidba Milića Barjaktara*, kao i s narodnom lirskom mitološkom pjesmom *Sunce se devojkom ženi* te predajom s elementima bajke *Devojka brža od konja* (Radulović 2009: 281). Uočljive su poveznice i s ljubavnim i svatovskim pjesmama jer je izražavanjem svoga zanimanja blagoslovom u obliku kletve („Dabog da te Mustajebeg iz Nezuka nevjestom zvao!“) Nail nagovijestio da će zaprositi djevojku. Također, Radulović (2009.) primjećuje kako Andrić svjesno bira formulu blagoslova u obliku kletve kako bi se istakla proturječnost u djevojčinoj prirodi (Andrić 1985: 282).

Josip Mlakić, u odnosu na Andrića, u manjoj se mjeri služi elementima usmene književnosti. Ipak, moguće je uočiti kako se prilikom opisa postanka mosta na kraju svijeta poziva na legende ili pak kako od svih oblika usmene književnosti najviše umeće psovke, primjerice: „Jebeni (...) Četnici“, „Jebo bi im ja nanu naninu, samo da imam gdje otić“, „Kurac im bujrum!“ (Mlakić 2004: 14), „Moreš se ti zajebavat“, „Ajde, nemojte me zajebavat“, „Jebi ga, Filipe, nisam ja to izmislio, tako se priča“ (Mlakić 2004: 15), „Mrš u pičku maternu!“ (Mlakić 2004: 49) „Jebo te kum, a ti njega!“, „Jebo tebe!“ (Mlakić 2004: 51), „Nemoj me opet zajebavat da ti dajem injekciju“, „Jebo majku, ako ste vi normalni!?!“, (...) „ali čoeck ne jebe“, „Ajde, jebo ga ti“, „Jebi se!“ (Mlakić 2004: 81).

Dakle, općenito je moguće zaključiti kako Mlakić navedene elemente koristi kao sredstvo karakterizacije likova. Moguće je također uočiti kako se psovke većinom rabe

prilikom rasprava koje vode izbjeglice, obično u seoskim prodavaonicama te kako su i one, jednim dijelom pokazatelj njihove duhovne uništenosti.

Na temelju navedenoga može se zaključiti da oba pisca, doduše u različitoj mjeri, posežu za određenim oblicima usmene književnosti, a time između ostaloga postižu psihološku uvjerljivost u opisima svojih likova te su prikladno i prirodno uklopljeni u tekst.

7. Most kao građevina

Kao što je već u uvodu naznačeno, most kao građevina, ljudskih ruku djelo, nastaje iz potrebe da se premoste realne fizičke prepreke i povežu dotada izolirani predjeli. Time se skraćuje vrijeme putovanja i olakšava prijelaz. Također, unaprijeđene su komunikacija i povezanost te trgovina i slične djelatnosti. U tom će se kontekstu promatrati i značenje mosta na Drini te mosta na Žepi.

Katkada potreba za premošćivanjem realnih fizičkih prepreka, odnosno njegova pragmatička funkcija, nije ključni razlog nastanka nekoga mosta. Tako se u romanu *Čuvari mostova* (2004.) navodi kako se jarak koji je most na kraju svijeta premošćivao mogao na pojedinim mjestima, čak i odmah uz most, vrlo lako preskočiti. Drugim riječima, most je na tom mjestu bio apsolutno nepotreban pa čak i apsurdan. Međutim, skladnost i ljepota mosta na kraju svijeta zbunile su Filipa te on u prvi mah uopće nije razmišljao o tom kako je most na jednom takvom mjestu potpuno nepotreban (Mlakić 2004: 124). Te se karakteristike spominju i prilikom opisa mosta na Drini, ali i mosta na Žepi.

Dakle, ljepota i skladnost jedne su od glavnih karakteristika mostova koji se opisuju u izabranim romanima i pripovijetki *Most na Žepi* (1925.). O njima, ali i o ostalim karakteristikama mostova bit će riječi u nastavku rada ili u dijelu u kojem se analizira most kao metafora.

7.1. Fizičke karakteristike mostova vezane uz prostor na kojem se nalaze

Kako bi se dočarala ljepota i skladnost mostova u izabranim romanima i pripovijetki *Most na Žepi* (1925.), svaki je od tih mostova u većoj ili manjoj mjeri detaljno opisan. To osobito vrijedi za most na Drini čiji je detaljan opis naveden u nastavku: „Most je oko dve stotine i pedeset koraka dugačak a širok oko deset koraka, osim na sredini, gde je proširen sa dve potpuno jednake terase, sa svake strane kolovoza mosta po jedna, i dostiže dvostruku širinu. To je onaj deo mosta koji se zove 'kapija'. Tu su, naime, na srednjem stubu koji se pri vrhu proširuje, ozidani sa obe strane ispusti, tako da na tom stubu počivaju, levo i desno od kolovoza, po jedna terasa, smelo i skladno isturena iz prave linije mosta u prostor nad šumom, zelenom vodom u dubini. One su oko pet koraka duge i isto toliko široke, ograđene kamenom ogradom, kao i ceo most po dužini, ali inače otvorene i nenatkrivene. Desna terasa, idući iz varoši, zove se sofa. Ona je uzdignuta za dva basamaka, optočena sedištimaj kojima ograda služi kao naslon, a i basamac i sedišta i ograda, sve od istog svetlog kamena, kao saliveno.

Leva terasa, preko puta od sofe, ista je, samo prazna, bez sedišta. Na sredini njene ograde zid se izdiže iznad visine čoveka; u njemu je, pri vrhu, uzidana ploča od belog mermera i na njoj urezan bogat turski natpis – 'tarih' – sa hronogramom koji u trinaest stihova kazuje ime onoga koji je podigao most i godinu kad je podignut. Pri dnu zida teče česma: tanak mlaz vode iz usta kamenog zmaja. Na toj terasi smešten je kafedžija sa svojim džezvama, fildžanima, uvek raspaljenom mangalom, i dečakom koji prenosi kafe preko puta, gostima na sofi. To je kapija“ (Andrić 1985: 31).

Osim toga detaljnog opisa mosta na Drini, odnosno njegove kapije, navodi se i da je on bio velik, skladno srezan od kamena s jedanaest lukova širokoga raspona (Andrić 1985: 29). Također, osim izuzetne ljepote toga mosta, ističe se i njegova korist, udobnost, ali i stalnost (Andrić 1985: 36), odnosno čvrstoća koja ukazuje na njegovu nepromjenjivost tijekom vremena. Njegove se karakteristike neprestano iznova naglašavaju u romanu, na različite načine, kako bi se shvatilo da je riječ o izuzetnoj, važnoj i savršenoj građevini u svakom pogledu, koja ni po čemu nije obična, niti svakodnevna. Upravo joj to omogućuje da se u ovom romanu nametne i u svom višem značenju.

Milošević (1976.) navodi da se na mnogim mjestima u romanu biranim riječima veliča vrijednost mosta na Drini (Milošević 1976: 17). On također ističe kako se rečenice posvećene motivu mosta od ostalih iskaza u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) izdvajaju nekim posebnim, aksiološkim tonom i oblikom, što je očito već u prvom poglavlju gdje se vizija mosta okružuje određenom aureolom vrijednosti (Milošević 1976: 16). Također, ističe da je most na Drini u spomenutom romanu opisan kao spomenik ljepote, dobrote, mudrosti i trajnosti (Milošević 1976: 17).

Zbog svojih se iznimnih karakteristika i prostora na kojem je sagrađen most na Drini nameće kao središte varoši. Naime, most na Drini bio je smješten između dviju obala. Na desnoj se obali rijeke nalazila glavnina varoši, a na lijevoj se strani nalazilo raštrkano predgrađe (Andrić 1985: 30).

Osim toga, most na Drini predstavljao je i ishodište cijeloga kraja u kojem je bio izgrađen i s kojim se stopio, što je na slikovit način istaknuto u prvim rečenicama romana. „Od tog mosta, kao od osnovice, širi se lepezasto cela valovita dolina, sa višegradskom kasabom i njenom okolinom, sa zaseocima poleglim u prevoje brežuljaka, prekrivena njivama, ispašama i šljivicama, izukršтана меđама i plotovima i pošćроplјena šumarcima i retkim skupovima crnogorice. Tako, posmatrano sa dna vidika, izgleda kao da iz širokih

lukova belog mosta teče i razliva se ne samo zelena Drina nego i ceo taj župni i pitomi prostor, sa svim što je na njemu i južnim nebom nad njim.“ (Andrić 1985: 29).

Most na Žepi, kao i most na Drini, napravljen je od bijelog kamena iz Banje. Međutim, za most na Žepi korišten je kamen „koji je bio jedriji i belji od onog kojim je zidan višegradski most“ (Andrić 1981: 193). Također, most na Žepi imao je jedan luk koji se protezao od stijene do stijene. Zbog svojih iznimnih karakteristika koje su u suprotnosti s pustim i raštrkanim krajem u kojem je nastao, most na Žepi djelovao je neprirodno i nije se sljubio s vlastitom okolinom (Andrić 1981: 199). Zbog toga su se mještani teško privikavali na njegovo postojanje i ljepotu. „Dugo nisu oči mogle da se priviknu na taj luk smišljenih i tankih linija, koji izgleda kao da je u letu samo zapeo za taj oštri mrki krš, pun kukrikovine i pavite, i da će prvom prilikom nastaviti let i iščeznuti“ (Andrić 1981: 195).

Most koji se spominje u romanu *Čuvari mostova* (2004.) nema čak ni svoj službeni naziv. Ivan Petrović navodi da su ga zvali most na kraju svijeta „više onako neobavezno“ (Mlakić 2004: 89). Riječ je o mostu koji se nalazio na Vlašiću, pri vrhu strmine. Istaknuto je kako je bio jako star (Mlakić 2004: 89). Osim toga, bio je to jednostavan, ali neobično lijep, minijturni drveni most koji je blago izvijen u luk išao s jedne strane na drugu. Imao je ogradu s obje strane koja je skladno pratila krivulju luka. Cijelom je površinom bio obrastao u gustu, zelenu mahovinu. Svoj je (neslužbeni) naziv dobio po tome što je, kad se gledalo s drvene klupe udaljene desetak metara, izgledalo kao da iza mosta nema ničega, osim ništavila. Filip se sjećao da su takvo ništavilo zamišljali kao djeca na mjestu gdje sve prestaje te su ga nazivali *krajem svijeta* (Mlakić 2004: 124).

7.2. Značenje mosta kao građevine za kolektiv u romanu *Na Drini ćuprija* i u pripovijetki *Most na Žepi*

Kao što je već istaknuto, u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) most je središte, odnosno najvažniji dio varoši (Andrić 1985: 36). Svi važni događaji u životu pojedinaca i sva zbivanja u varoši odvijaju se na mostu ili u svezi s njim. Zbog toga je očito kako se most i varoš ne mogu zasebno promatrati, niti je o njima moguće odvojeno govoriti. O toj vezi najbolje svjedoči sljedeći citat: „između života ljudi u kasabi i ovoga mosta postoji prisna, vekovna veza. Njihove su sudbine tako isprepletene da se odvojeno ne daju zamisliti i ne mogu kazati. Stoga je priča o postanju i sudbini mosta u isto vreme i priča o životu kasabe i njenih ljudi, iz naraštaja u naraštaj, isto kao što se kroz sva pričanja o kasabi provlači i linija kamenog mosta na jedanaest lukova, sa kapijom, kao krunom, u sredini“ (Andrić 1985: 38).

Nadalje, kako je već navedeno, most je i ishodište varoši i svojim postojanjem uvjetuje i osigurava i njezino postojanje.

Premošćujući strme obale i rijeku Drinu, most na Drini povezao je rastavljene obale, odnosno varoš s njezinim predgrađem. U to je vrijeme predstavljao jedini stalan i siguran prijelaz na cijelom srednjem i gornjem toku Drine. Također, njegovo je značenje za kolektiv, odnosno varoš i u tom što je povezao Bosnu sa Srbijom te ostalim dijelovima Turskoga Carstva sve do Istanbula (Andrić 1985: 30). Izgradnja mosta na Drini utjecala je na razvoj prometa, komunikacije i trgovine, a time i na razvoj i širenje varoši (Andrić 1985: 40).

Značenje je mosta na Žepi u tom što je povezao Žepu, pusti kraj, s Višegradom i time unaprijedio taj kraj. Također, izgradnjom mosta na Žepi olakšan je prijelaz, odnosno ljudi i stoka mogli su i zimi prelaziti most bez straha od poledice i nezgoda (Andrić 1981: 192).

8. Most kao metafora

Osim što služi za prelaženje i povezuje rastavljene obale te često utječe na razvoj sredine u kojoj je smješten, most može imati i drugo, preneseno značenje. Već je u uvodu ovoga rada istaknuto kako most u prenesenom značenju predstavlja prelazak, vezu, odnosno sponu. Osim toga, preneseno značenje mosta otvara jednu širu perspektivu koja nadilazi čisto pragmatičku funkciju mosta kao građevine i u okviru koje most predstavlja mjesto na kojem se poništavaju razlike, brišu granice među vjekovima te mjesto koje omogućava prijelaz na drugu obalu. Težnja prema toj obali jednaka je za sve, međutim ona ne znači za svakoga pojedinca isto.

Most koji u određenoj sredini postoji samo kao građevina što služi za prijelaz, bez ikakvoga drugog značenja, izjednačen je s bilo kojom drugom građevinom kojom je čovjekov život olakšan, ali ne i uzdignut na jednu višu razinu. Primjer je takvoga mosta rzavska ćuprija koja se spominje u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) i koja je opisana kao obična drvena građevina bez ljepote, povijesti i drugoga smisla osim što služi mještanima i njihovoj stoci za prijelaz (Andrić 1985: 30). Milošević (1976.) primjećuje da je u toj rečenici na indirektan način istaknuta izuzetna, gotovo nadzemaljska vrijednost mosta na Drini (Milošević 1976: 16). Zbog toga će se u nastavku ovoga rada analizirati preneseno značenje mosta, odnosno mostova u izabranim djelima.

8.1. Postanak mosta u romanu *Na Drini ćuprija* i u pripovijetki *Most na*

Žepi te značenje tih mostova za njihove tvorce

Postanak mosta na Drini vezan je uz traumatičan doživljaj dječaka iz Sokolovića koji je jednoga jutra u studenom odveden iz svoga rodnog sela u Istanbul kao danak u krvi. Kasnije će taj dječak postati ugledna ličnost u Turskom Carstvu, novi čovjek, poznat kao Mehmed-paša Sokoli. Međutim, događaj na Drini i sliku koja je obilježila prijelaz preko Drine nije nikada u potpunosti zaboravio (Andrić 1985: 43). Taj je događaj označio prekid u djetinjstvu dječaka iz Sokolovića kojem je kao jedina uspomena na zavičaj ostala slika o provaljenim putovima i porušenim mostovima (Vučković 1985: 7). Kao sjećanje na taj događaj i to bolno i ranjivo mjesto na kojem se talože bijeda i beznađe te ljudska nemoć i zaostalost, ostao je osjećaj fizičke nelagodnosti koji bi s vremena na vrijeme presjekao grudi i zabolio silno (Andrić 1985: 42-43). Taj se osjećaj s godinama javljao sve češće (Andrić 1985: 43). Da bi ga se oslobodio, Mehmed-paša je odlučio sagraditi most na mjestu gdje je nekada bila skela. Time je želio premostiti strme obale i zlu vodu, sastaviti dva kraja drumu koji je na

tom mjestu prekinut te zauvijek i sigurno vezati Bosnu s Istokom, „mesto svoga porekla sa mestima svoga života.“ (Andrić 1985: 44).

Dakle, postanak mosta na Drini, osim potrebe da se premoste realne fizičke prepreke i da se na taj način ostvari jedna od vječitih ljudskih želja – želja „da se poveže, izmiri i spoji sve što iskrsne pred našim duhom, očima i nogama, da ne bude deljenja, protivnosti ni rastanaka“ (Andrić 1981: 13-14), vezan je i uz potrebu da se pobijedi čovjekova nemoć pred prirodom te općenito ljudska zaostalost, bijeda i beznađe. Osim toga, most na Drini trebao je osloboditi Mehmed-pašu fizičke nelagodnosti koju je godinama nosio u sebi u vidu sjećanja na događaj iz djetinjstva. On je također trebao pomiriti njegovu prošlost sa sadašnjošću, izbrisati prekid koji je nastao događajem na Drini te ostaviti Mehmed-pašin trag u kraju iz kojega je potekao i tako ga spasiti od zaborava i nepostojanja.

Postanak mosta na Žepi vezan je uz težak doživljaj zatočenja koji se nemilo odrazio na vezira Jusufa. Naime, vezir Jusuf je tijekom četvrte godine svoga vezirovanja iznenada pao u nemilost. Tijekom cijele zime i proljeća bio je zatočen te se tijekom zatočenja življe sjećao svoga podrijetla i svoje zemlje. Jednako kao i Mehmed-paša, i vezir Jusuf je u djetinjstvu, odnosno, kada mu je bilo devet godina odveden iz svoga rodnog sela, odnosno Žepe (Andrić 1981: 191). Nakon oslobođenja iz zatočenja, vezir Jusuf se nije oslobodio negativnih misli i razmišljanja o zlu. U početku se te misli nisu jasno javljale već su se samo katkada nesvjesno odražavale u njegovu pogledu, kretnji ili riječi (Andrić 1981: 191). Zbog toga on nakon povratka na vlast nije primjećivao nikakve promjene na sebi (Andrić 1981: 197). U to je vrijeme, kako bi pomogao svojim u Žepi, između ostaloga, odlučio podignuti most na Žepi jer su se mještani Žepe izjasnili kako bi im najveće dobro učinio onaj tko bi im tu most podigao (Andrić 1981: 192). Međutim, kako je vrijeme prolazilo, veziru Jusufu se sve češće, čak i u snu, javljala pomisao na tamnicu (Andrić 1981: 197). S obzirom na to da je uvidio kako svako ljudsko djelo i svaka riječ 'mogu' donijeti zlo, vezir je osjetio strah od života. Prilikom razmišljanja o dalekoj, brdovitoj i mračnoj zemlji Bosni u kojoj je život siromašan i opor, shvatio je kako je previše takvih pokrajina na svijetu, divljih rijeka bez mosta, mjesta bez pitke vode i džamija bez ukrasa i ljepote (Andrić 1981: 198). Zbog toga je most na Žepi ostavio bez imena i znaka (Andrić 1981: 199).

Dakle, most na Žepi nastao je jer je vezir Jusuf želio pomoći svojim u Žepi, odnosno kao izraz jednoga dobrog djela. Ta se želja javila nakon što se oslobodio zatočenja koje ga je podsjetilo na njegovo podrijetlo i vratilo u prošlost. Iako je imao tek devet godina kada je

odveden iz svoga rodnog sela, očito je kako je Bosna u njegovim mislima oduvijek izazivala negativne konotacije, a to veoma dobro potvrđuje sljedeći citat: „Mislio je na daleku brdovitu i mračnu zemlju Bosnu (oduvek mu je u pomisli na Bosnu bilo nečeg mračnog!), koju ni sama svetlost islama nije mogla nego samo delimično da obasja, i u kojoj je život, bez ikakve više uljuđenosti i pitomosti, siromašan, štur, opor“ (Andrić 1981: 198). Zbog toga bi se moglo zaključiti kako je vezir Jusuf gradnjom mosta na Žepi želio ublažiti svoja sjećanja na Bosnu jer je ona mjesto njegova podrijetla, ali i simbol siromaštva, neuljuđenosti i divljega kraja. Umjesto smirenja i utjehe, most na Žepi i njegovo rodno selo podsjetili su ga na to kako je na svijetu previše divljih rijeka i takvih neuljuđenih mjesta. Zbog toga, ali i zbog straha od života, zla i pod utjecajem borbe koja se odvijala u njemu, a za koju nitko nije znao, vezir Jusuf, kao što je već istaknuto, ostavio je most na Žepi bez imena i znaka umjesto da na njemu stoji ime onoga koji ga je podigao (Andrić 1981: 198-199).

Sve to ukazuje na to da se vezir Jusuf izdvajao iz sredine i okolnosti u kojima se nalazio. Umjesto da osjeća punu vrijednost života i uživa u svojoj moći, brzo je i nevidljivo umirao u sebi. Umjesto uživanja u slavi i vlastitom uspjehu, on je patio i plaćao cijenu svoga uspjeha. Bio je usamljen u svojim promišljanjima o životu, prošlosti i svijetu u kojem je živio. Jednako se tako i most na Žepi svojim karakteristikama izdvajao iz rastrkanoga i pustoga kraja u kojem je nastao, a uz koji se nije mogao priljubiti. Njegov je bijeli i smjelo izvedeni luk izgledao uvijek izdvojen i sam.

Dakle, i most na Drini i most na Žepi nastali su na inicijativu pojedinaca koji su doživjeli neke traumatične događaje. Ti su događaji obilježili njihove živote zauvijek. I Mehmed-paša i vezir Jusuf odvedeni su iz svoga rodnog kraja, što je u njihovu životu stvorilo potrebu za izgradnjom mosta u tom kraju, odnosno za povezivanjem i pomirenjem s prošlošću. Osim toga, očito je i da su oni izgradnjom tih mostova željeli premostiti bijedu, beznade, ljudsku zaostalost i nemoć, odnosno siromaštvo, neuljuđenost i divljinu. Drugim riječima, željeli su premostiti nered i nesmisao. Također, izgradnjom mostova i jedan i drugi lik željeli su pronaći mir u svom životu.

8.2. Značenje mosta kao metafore za kolektiv u romanu *Na Drini ćuprija*

Vučković (1972.) ističe kako se most u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) „kreira“ kao kolektivna svijest, a potom postaje njezin dio. Time što postaje dio kolektivne svijesti, most se uklapa i u okvire nacionalne tragike te u konačnici izrasta do značenja veličanstvene transcendencije prema kojoj ova stremla. Drugim riječima, most je svijetla poenta koja, u

svakom odsječku romana, u besmislu pojedinačnih zbivanja „otvara“ jednu duhovnu i transcendentalnu perspektivu (Vučković 1972: 10). Na taj način most postaje „složena metafora“, ali i složena alegorija u kojoj se ukrštaju mnogobrojna značenja (Vučković 1972: 36-37).

Vučković (1972.) također navodi kako je Višegrad izabran kao mjesto radnje u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) jer je u periodu od 1516. do 1914. godine „bio stalno 'mesto na granici', u kojem se, u širem bosanskom kompleksu, najbolje pokazivala ona 'crna crta' koja razdvaja. Tu 'crnu crtu' pisac je simbolički predočio u reci koja protiče kroz grad. A u mostu je, kao umetničkoj strukturi dao značenje, u širem kontekstu stvaralačke simbolike, one humane snage koja treba da premosti i tragične istorijske granice“ (Vučković 1972: 34). Specifičnost položaja Višegrada istaknuta je i u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.), odnosno Višegrad je u spomenutom romanu opisan kao „kasaba na granici“ (Andrić 1985: 36). Dakle, na temelju navedenoga, moglo bi se zaključiti kako Višegrad u ovom romanu predstavlja Bosnu, a rijeka Drina predstavlja Višegrad. Svrha je mosta na Drini premostiti rijeku, odnosno prevladati granicu koju je stoljećima predstavljao Višegrad te na taj način ujediniti i povezati Bosnu.

U romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) navodi se da su smisao i suština postojanja mosta na Drini bili upravo u njegovoj stalnosti (Andrić 1985: 90). I nakon najtežih događaja i promjena u varoši, most je ostajao nepromijenjen, odnosno prkosio je svemu svojom stalnošću, što je varošanima pružalo osjećaj sigurnosti jer su bili svjesni da je u njihovu životu postojalo nešto što je za sve živo u kasabi predstavljalo „stvar večitu i nepromenljivu, kao što su zemlja koju gaze i nebo nad njima“ (Andrić 1985: 234). U skladu s tim Krešimir Nemec (2007.) primjećuje kako se most svojim karakteristikama, odnosno čvrstoćom i trajnošću suprotstavlja čovjekovoj prolaznosti i smrtnosti (Nemec 2007: 25). Prilikom poplava u varoši, voda je sve oštetila ili barem izmijenila (Andrić 1985: 101), jedino je most ostajao nepromijenjen. Također, nakon promjena koje su se dogodile u varoši i koje su izmijenile dotadašnji način života most je, kao čuvar tradicije, osiguravao vezu s načinom života koji je postojao prije promjena (Andrić 1985: 199).

Zbog toga što je bio središte i najvažniji dio varoši, kao i zbog svojih karakteristika, odnosno nepromjenjivosti i stalnosti na temelju kojih je odolijevao i najvećim nevoljama i promjenama u varoši, most je imao ulogu svjedoka koji pamti povijest varoši. S obzirom na to da je priča o postanku i sudbini mosta u isto vrijeme i priča o kasabi i životu njezinih ljudi, iz

naraštaja u naraštaj (Andrić 1985: 38), u mostu na Drini predstavljena je povijest Višegrada, odnosno u njemu je objektivizirana sudbina toga kraja i naroda (Vučković 1972: 34).

Tek nakon što je izgrađen i nakon što se ukazao „savršen i čudan u svojoj lepoti, kao nov i stran predeo za kasabalijske oči“ (Andrić 1985: 83), most na Drini izazvao je opće oduševljenje među gotovo svim varošanima. Postao je čudo koje ih je privlačilo i pružalo im osjećaj moći, odnosno utjecao je na povećanje njihove uvjerenosti u vlastite sposobnosti, na pomicanje granica u shvaćanju čudesnoga i dosezanju prividno nedostižnoga. Također, postao je posrednik u njihovu nastojanju da svijet oko sebe svedu na svoju mjeru te da se postigne apstraktna i stvarna (prostorna) povezanost (Andrić 1985: 85). Snežana S. Baščarević (2008.) ističe kako je most na Drini i za kršćane i Turke bio „njihova zajednička opsesija, zajednički predmet obožavanja, nešto što je iznad njih iako je sagrađeno za njih“ (S. Baščarević 2008: 119).

O čudesnom utjecaju mosta na Višegrađane govori i Vučković (1985.) u predgovoru romana *Na Drini ćuprija* (1945.) te ističe da se u dodiru s mostom sve mijenjalo i preobražavalo u nešto više (Vučković 1985: 14) pa tako i ljudi. Dakle, most na Drini mijenjao je ljude, oni su na njemu zaboravljali da su bića koja se hrane, žive, mrze i ubijaju (Vučković 1985: 14-15). Njihova se svijest na mostu preobražavala i težila je prevladavanju svega krutoga i materijalnoga (Vučković 1985: 14). Potaknuti nečim neopipljivim, neshvatljivim, transcendentnim, Višegrađani su na mostu zaboravljali i razlike koje su ih dijelile, odnosno na njemu su one nestajale. U tom smislu, most u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) povezuje, pomiruje i spaja različitosti. Upravo je u tom značenje mosta kao metafore za kolektiv u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) jer su se jedino uporabom takvoga motiva mogle prevladati razlike i nerazumijevanje u nacionalno i vjerski različitoj sredini kakva je Višegrad.

U skladu s tim važno je istaknuti da se u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) navode situacije u kojima razlike koje dijele ljude postaju besmislene i neznatne. Primjerice, prilikom poplava, osobito onih koje su znale nanijeti ozbiljne štete i koje su pamćene kao najveći i najteži događaj u varoši, razlike koje su inače dijelila varošane nestajale su. Zajednička nevolja, odnosno sjećanje na nju brisalo je sve razlike i povezivalo varošane (Andrić 1985: 95). Jedna od takvih poplava dogodila se u posljednjoj godini osamnaestoga stoljeća. Te noći kad se dogodila, jednako kao i sve veće poplave, uzbunila je i ujedinila varošane koji su se smjestili na Mejdanu jer voda do njega nije mogla doprijeti. „Izmešani Turci, hrišćani i

Jevreji. Snaga stihije i teret zajedničke nesreće približile su ove ljude i premostili bar za večeras onaj jaz koji deli i jednu veru od druge i, naročito raj u od Turaka“ (Andrić 1985: 97).

Također, prilikom navođenja legende o udubinama na objema obalama Drine te legende o humci na lijevoj obali Drine, Andrić ukazuje na isti obrazac razmišljanja i besmislenost postojećih razlika. Naime, i iz srpske i iz turske perspektive udubine na obje obale rijeke trag su Šarčevih kopita, odnosno Đerzelezove bedevije. Također, humka na lijevoj obali rijeke iz srpske je perspektive Radisavljev grob, a iz turske perspektive tu je sahranjen Šeh-Turhanija, obojica veliki junaci i čuvari Drine (Andrić 1985: 34-35). Prizor koji ukazuje na besmislenost razlika i njihovu neutemeljenost u svakodnevnom životu zaključna je rečenica navedene legende o spomenutim udubinama. „Te jame, ispunjene mlakom kišnicom, dečaci zovu bunarima i u njima drže, i jedni i drugi, bez razlike verovanja, sitnu ribu, krkušice i plote, koje uhvate na udicu“ (Andrić 1985: 34).

8.3. Postanak i značenje mosta/ova u romanu *Čuvari mostova*

Most na Vlašiću, kako navodi Ivan Petrović, po nekim je legendama napravio neki njihov predak kada se vratio iz nekoga rata. Ne zna se o kojem je ratu riječ, a ni kada je on bio. Nitko to nije pokušao provjeriti, niti je kome to saznanje bilo važno. U tom se ratu taj njihov predak uz pomoć poredanih balvana, dakle improviziranoga mosta, spasio od bujice te se zarekao da će, ako se vrati živ svom domu, napraviti most (Mlakić 2004: 89).

Zanimljivo je što se predak Petrovića zarekao da će napraviti baš most. Kao obrazloženje te odluke, u romanu je istaknuto kako postoji vjerovanje da je izgradnja mosta najveće dobro djelo koje čovjek u svom životu može napraviti. Nije čak ni važno gdje je taj most, uvijek će nekom koristiti (Mlakić 2004: 89). Međutim, ovdje je zanimljivo ukazati na odnos pojmova rata i mosta. Naime, kako je već istaknuto, nakon povratka iz rata, a rat ukazuje na ljudsku razjedinjenost i mržnju, predak Petrovića odlučuje napraviti most koji predstavlja povezivanje. Dakle, na temelju navedenoga, moguće je zaključiti kako je most na Vlašiću nastao kao izraz jednoga čvrstog obećanja i zahvalnosti na životu, a na metaforičkoj razini kao pokušaj prevladavanja ljudske razjedinjenosti i mržnje.

U ovom je kontekstu važno protumačiti i značenje mosta, odnosno mostova u romanu *Čuvari mostova* (2004.). Već je navedeno što je most na kraju svijeta značio njegovu tvorcu. Međutim, njegovo je značenje i u tom što je, jednako kao i most na Drini, povezan uz jednu

porodicu, odnosno Petroviće, koji su, kao i Mutevelići u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.), čuvari mosta.

Na temelju toga moguće je zaključiti da je Jozo Petrović želio sačuvati most na kraju svijeta, odnosno napraviti njegovu kopiju, najprije prije rata, a onda i nakon rata u mjestu u koje se kao izbjeglica doselio, zbog toga što je on predstavljao vezu s njegovim korijenima, odnosno precima. Također, nakon što se kao izbjeglica doselio u Hrvatsku i nakon neuspjeha u izradi replike mosta na kraju svijeta, Jozu je uhvatio teški očaj. Osim što je izgubio vezu sa svojim korijenima, rat je prekinuo njegov dotadašnji život, a na ono što je nakon rata uslijedilo Jozo se nikako nije mogao priviknuti. On nije mogao, kao njegov sin, iznova izgraditi svoj život u novom, nepoznatom svijetu. Njegova povezanost s mjestom podrijetla i njegova određenost njime učinila ga je čuvarem svoga mosta, mosta na kraju svijeta, koji je predstavljao sve ono što mu je blisko, čega se nije mogao odreći te je zbog toga na tom mjestu odlučio i umrijeti.

U ovom je kontekstu zanimljivo primijetiti kako je i Alihodža Mutevelić kao i Jozo, čuvar svoga mosta, odnosno mosta koji je vezan uz njegovu porodicu (Andrić 1985: 136). Također, kao što je već istaknuto, i most na Drini je za mnoge, pa tako i za Alihodžu, nakon promjena koje su se događale u varoši, kao čuvar tradicije, osiguravao vezu s načinom života koji je postojao prije promjena (Andrić 1985: 199). Jednako tako je i most na kraju svijeta za Jozu predstavljao vezu sa životom prije rata. Zbog toga ni Alihodža, ni Jozo ne prihvaćaju ono do čega su dovele promjene, oni su vjerni tradiciji i životu prije promjena.

Međutim, u naslovu romana ne spominje se samo jedan čuvar i samo jedan most, on glasi *Čuvari mostova*. Proučavajući slučaj nestanka Joze Petrovića, Filip je, kako je već istaknuto, uočio sličnost između Joze i svoga oca. Naime, jednako kao što je Jozo želio rekonstruirati svoj most na kraju svijeta i prenijeti ga u novu sredinu da bi u tom novom kraju postojalo nešto što bi ga povezivalo sa životom prije rata, i Filipov je otac, kao što je već istaknuto, nedugo nakon dolaska vlasnika kuće u kojoj su živjeli, počeo razabirati daske iza kuće kako bi napravio košnicu. Naime, vlasnik kuće, Drago Rajić, bio je gluhonijem i prije rata držao je pčele jednako kao i njihov prvi susjed u Bosni s kojim je Filipov otac odrastao (Mlakić 2004: 24). Također, jednako kao i Jozo, i Filipov je otac prilikom ostvarivanja svoga pothvata prošao kroz slične faze, odnosno od dječjega oduševljenja došao je do teškoga očaja u kojem je, kao i Jozo, zapalio daske (Mlakić 2004: 108). Zbog toga što su priče, odnosno doživljaji onoga što je uslijedilo nakon rata tih dvaju likova slični te zbog njihova odnosa

prema životu prije rata, i Jozu i Filipova oca može se nazvati čuvarima mostova jer obojica nastoje premostiti prazninu koja je nastala između života prije rata i života poslije rata. Pritom se pojam mosta shvaća u svom metaforičkom značenju.

U ovom je kontekstu važno ukazati i na poveznice između nepoznatoga Vukovarca i čuvara mostova. Naime, s obzirom na fragmentarnost dvaju isječaka u kojima je opisan njegov život, ne mogu se pronaći veće poveznice između nepoznatoga Vukovarca i čuvara mostova. Ipak, očito je da je rat u velikoj mjeri utjecao na njegov život, kao i na život njegove obitelji. Također, i nepoznati je Vukovarc snažno vezan uz prošlost i ne može, kao njegov sin, početi život iznova, čime su uspostavljene poveznice s čuvarima mostova, a osobito s Jozom koji, također, za razliku od svoga sina, ne može odustati od prošlosti i krenuti iznova.

Na temelju opisa Jozе i Filipova oca moguće je uočiti osobine koje oni posjeduju. U jednom dijelu romana *Čuvari mostova* (2004.) navodi se kako je Jozo bio dobar čovjek koji se, čak ni u vrijeme rata nije morao bojati za svoj život jer je nadaleko bio poznat po svojoj dobroti (Mlakić 2004: 75). Osim toga, svi ispitani svjedoci potvrdili su tu postavku. Dakle, to je čovjek koji je živio u skladu sa samim sobom i svojom okolinom. Prilikom susreta sa Srbima očito je kako se Filip bori sa samim sobom jer, premda želi, ne može mrziti Srbe koji su došli vidjeti svoje kuće. Očito je i kako se Filipov otac ponaša srdačno, gotovo prijateljski prema gluhonijemom Srbinu te mu pomaže pronaći košnice koje su u vrtu nekada postojale.

Kao što je već istaknuto, osim Jozе, Filipova oca i nepoznatoga Vukovarca, u završnom prizoru romana, među čuvare mostova ubraja se i netko koga Filip nikada u životu nije vidio, čime se priča širi i izvan Filipova gledišta, odnosno izvan granica ovoga romana.

Također, u ovom je kontekstu važno protumačiti i završni prizor romana. Naime, prizor kojim završava roman *Čuvari mostova* (2004.) upućuje na nestajanje jedne skupine ljudi koji su nazvani čuvarima mostova. Oni su u romanu opisani kao tvrdoglavi i uporni u želji da sačuvaju svoju prošlost, tradiciju i uspomene. Osim toga, riječ je i o čuvarima mira, dobrote, jedinstva i sličnih vrijednosti.

Dakle, most na kraju svijeta, most na Drini i most na Žepi nastali su na inicijativu pojedinca. Nepoznati predak Petrovića nakon rata, u kojem se našao između života i smrti, napravio je most kao pokušaj prevladavanja ljudske razjedinjenosti i mržnje. Most na kraju svijeta je kao i most na Drini povezan uz određenu porodicu, odnosno uz Petroviće, koji su, kao i Mutevelići u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.), čuvari mosta. U tom je smislu moguće

povući poveznice između pojedinih članova tih porodica, odnosno između Joze Petrovića i Alihodže Mutevelića. Naime, i Jozo i Alihodža vjerni su tradiciji i životu prije promjena.

9. Značenje mostova u kraćem proznom tekstu *Mostovi*

S obzirom na to da kraći prozni tekst *Mostovi* (1933.) simbolično sažima značenje mostova u ljudskom životu, u nastavku je prikazan sadržaj toga teksta koji može poslužiti kao ilustrativan primjer Andrićeva shvaćanja uloge mostova u ljudskom životu. Također, zaključci ovoga teksta o ulozi mostova u ljudskom životu mogli bi se primijeniti i na roman *Čuvari mostova* (2004.).

U kraćem proznom tekstu *Mostovi* (1933.) opisani su mostovi koji su izgrađeni od različitih materijala. Međutim, istaknuto je kako su svi oni u suštini jedno te da podjednako zaslužuju našu pozornost. Ne postoji ništa što je bolje i vrijednije od mostova, važniji su od kuća, svetiji od hramova (Andrić 1981: 12).

Njihovo je značenje u tom što su „svačiji i prema svakom jednaki, korisni, podignuti uvek smisleno, na mestu na kom se ukrštava najveći broj ljudskih potreba, istrajniji su od drugih građevina i ne služe ničem što je tajno ili zlo“ (Andrić 1981: 12). Zbog toga što su svačiji i prema svakom jednaki, oni simboliziraju mjesto na kojem se poništavaju sve razlike što inače dijele ljude. Tako se na mostu na Drini okupljaju „i prosjaci i sakati i gubavi, isto kao i mladi i zdravi koji žele da se pokažu ili da vide druge, kao i svi koji imaju da iznesu ma šta naročito od plodova, odeli ili oružja. Tu često posedaju zreli, ugledni ljudi da se porazgovaraju o javnim stvarima i zajedničkim brigama, ali još češće mladići koji znaju samo za pesmu i šalu“ (Andrić 1985: 35-36).

Također, zbog toga što su „istrajniji od drugih građevina“, oni simboliziraju kontinuitet, odnosno trajanje na temelju kojega se u Andrićevim djelima stvarala jedna šira perspektiva, a ona je davala neku vrstu utjehe za individualno beznade, trošnost čovjeka-pojedinca i njegovu beskrajnu sjetu pred spoznajom da ga na kraju čeka neminovna smrt (Vučković 1972: 35). Tako se u romanu *Na Drini ćuprija* (1945.) spominje kako je most na Drini ostajao nepromijenjen kao i voda koja je prolazila ispod njega. Njegovo se starenje nije moglo okom primijetiti jer se odvijalo na vremenskoj ljestvici koja je mnogo šira od trajanja čitavoga niza naraštaja. Njegov je vijek ličio na vječnost jer mu je kraj bio nedogledan (Andrić 1985: 90).

Osim toga, mostovi su simbol ljudske nepokolebljivosti i domišljatosti u borbi s preprekama. Naime, „pokazuju mesto na kome je čovek naišao na zapreku i nije zastao pred

njom, nego je savladao i premostio kako je mogao, prema svom shvatanju, ukusu, i prilikama kojima je bio okružen“ (Andrić 1981: 13).

Također, oni predstavljaju „večitu i večno nezasićenu ljudsku želju da se poveže, izmiri i spoji sve što iskrsne pred našim duhom, očima i nogama, da ne bude deljenja, protivnosti ni rastanaka“ (Andrić 1981: 13-14).

Osim tih značenja mostova, u pripovijetki *Mostovi* (1933.) istaknuto je kako je čitav ljudski život prijelaz, težnja da se dođe do druge obale koja je cilj. Međutim, krajevi mosta koji vodi do druge obale gube se u beskonačnosti. Svrha je toga prijelaza svladati i premostiti nered, smrt i nesmisao (Andrić 1981: 14). Već je u dijelu rada u kojem je riječ o motivu mosta u naslovima izabranih djela istaknuto kako je na drugoj obali nada, odnosno tek na njoj život dobiva svoj pravi smisao. Zbog toga bi se moglo zaključiti da je čitav ljudski život obilježen težnjom i potragom za smislom, odnosno pokušajem premošćivanja nereda, smrti i nesmisla. Upravo bi se tako moglo opisati ono što nakon rata, svaki na svoj način, pokušavaju postići svi opisani čuvari mostova u istoimenom romanu.

10. ZAKLJUČAK

Cilj je ovoga rada bio ukazati na postojeće poveznice u izabranim romanima Ive Andrića i Josipa Mlakića. Zbog toga će se u ovom zaključku one još jednom istaknuti.

Počevši od naslova, očito je kako i Andrić i Mlakić u naslovima svojih djela ističu motiv mosta čime, kao osnovnom informacijom, ukazuju na sadržaj svojih djela i privlače pozornost čitatelja. Također, oba romana sadrže dvadeset i četiri poglavlja koja su označena brojevima te se motiv mosta u oba romana navodi u početnim i završnim prizorima romana. Time on biva snažno urezan u čitateljevu svijest. Nadalje, motiv mosta u oba romana ima ulogu kohezivnoga elementa i povezuje različite priče. Osim toga, i u jednom i u drugom romanu kroz priče pojedinaca stvara se šira slika i u prvom planu je neka šira skupina, odnosno kolektiv, a ne pojedinac. Određene je poveznice moguće pronaći i s obzirom na ulogu povijesti u analiziranim romanima. Naime, povijest ima značajan, odnosno negativan utjecaj na živote pojedinaca koji su često prikazani kao žrtve kako politike, tako i povijesti. Nadalje, oba pisca posežu za određenim oblicima usmene književnosti što, između ostaloga, doprinosi psihološkoj uvjerljivosti prilikom opisa likova.

U romanima ovih dvaju pisaca moguće je uočiti i poveznice koje se odnose na postanak i značenje mostova u spomenutim djelima. Most na Drini i most na kraju svijeta nastali su na inicijativu pojedinaca. Most na Drini nastao je prema zamisli i odluci moćnoga vezira Mehmed-paše, a most na kraju svijeta sagradio je nepoznati predak Petrovića. Jednako tako i most na Žepi nastao je na inicijativu vezira Jusufa. Nastanku tih mostova, dakle mosta na Drini, mosta na Žepi i mosta na Vlačiću, prethodili su neki teški i traumatični događaji koji su označili rez u životu njihovih tvoraca. Već je spomenuto da je događaj na Drini označio prekid u djetinjstvu dječaka iz Sokolovića, koji će kasnije podignuti most na tom mjestu kako bi ublažio rez i bol prouzrokovanu tim događajem. Također, zatočenje vezira Jusufa „kad između života i smrti i između slave i propasti nije bilo razmaka ni koliko je oštrica noža“ (Andrić 1981: 191) probudilo je sumnje i strahove u njemu. Jednako tako, i predak Petrovića doživio je rat koji je označio rez u njegovu dotadašnjem životu jer se našao između života i smrti. Na temelju navedenoga očito je kako je most u svim tim slučajevima nastao s ciljem prevladavanja tih traumatičnih događaja, odnosno onoga što su oni uzrokovali. Izgradnja tih mostova trebala je njihovim tvorcima pružiti mir. Osim navedenih poveznica, u romanima je ovih dvaju pisaca moguće uočiti i poveznice koje se odnose na čuvare mostova, odnosno na čuvare tradicije, Alihodžu Mutevelića i Jozu Petrovića.

11. Literatura

Izvori

1. ANDRIĆ, Ivo (1985) *Na Drini ćuprija*. Sarajevo: SOUR „Veselin Masleša“.
2. ANDRIĆ, Ivo (1981) *Staze, lica, predeli*. Sarajevo: SOUR „Svjetlost“, izdavačka radna organizacija.
3. ANDRIĆ, Ivo (1981) *Žed*. Sarajevo: SOUR „Svjetlost“, izdavačka radna organizacija.
4. MLAKIĆ, Josip (2004) *Čuvari mostova*. Široki Brijeg; Split: Hercegtisak.

Predmetna literatura

1. GORDIĆ, Slavko (2010) Od lokalne hronike do velike metafore o svetu i čoveku. U: *Ivo Andrić I*. Antologijska edicija Deset vekova srpske književnosti. Knj. 55. Str. 7-22. Novi Sad: Izdavački centar Matice srpske.
2. LUJANOVIĆ, Nebojša (2010) Na Drini ćuprija – kronika sukoba i vremena koje ne protječe. U: *Istodobnost raznodobnog. Tekst i povijesni ritmovi*. Komparativna povijest hrvatske književnosti: zbornik radova XII. sa znanstvenog skupa održanog od 1. do 2. Listopada 2009. godine u Splitu. Str. 241-255. Split: Književni krug.
3. MILOŠEVIĆ, Nikola (1976) *Andrić i Krleža kao antipodi*. Beograd: SLOVO LJUBVE.
4. NEMEC, Krešimir (2007) Egzotika u svakodnevnicu, svakodnevnicu u egzotici. Pripovjedačko umijeće Ive Andrića. U: predgovor knjizi *Nemir od vijeka*. Str. 5-29. Zagreb: Mozaik knjiga.
5. RADULOVIĆ, Olivera (2009) Narativni oblici u romanu Na Drini ćuprija Ive Andrića. U: *Sinhronijsko i dijahronijsko izučavanje vrsta u srpskoj književnosti: zbornik*. Knj. 2. Str. 275-287. Novi Sad: Filozofski fakultet.
6. S. BAŠČAREVIĆ, Snežana (2008) *Legende i simboli u Andrićevim romanima*. Beograd: Filip Višnjić.
7. VUČKOVIĆ, Radovan (1972) Kolektiv i drama pojedinca u romanu Na Drini ćuprija Iva Andrića. *Književne analize*. Str. 32-59. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.

Opća literatura

1. ANIĆ, Vladimir (2006) *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Priredila: Ljiljana Jojić. Zagreb: Novi Liber.
2. CHEVALIER, Jean i Alain GHEERBRANT (1994) *Rječnik simbola: mitovi, sni,*

običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi. Zagreb: NZMH: MLADOST.

Internetske stranice

1. BRKIĆ VUČINA, Mirna. *Ideja povijesnoga circulusa u romanu Na Drini ćuprija Ive Andrića.*
http://www.ffmo.ba/sites/default/files/casopisi/Hum_8.pdf (1.12. 2013.)
2. *Hrvatski jezični portal.*
<http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search> (22. 9. 2013.)
3. KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina. *Lingvistička stilistika.*
<http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001017/01/18.pdf> (22. 9. 2013.)
4. VOJNOVIĆ, Branka. *Empatija u književnosti: uloga lika u sabotaži nacionalističkih stereotipa i generalizacija.*
<http://philologicalstudies.org/dokumenti/2012/sovremen%20socium/17-4%20K%20Vojnovic.pdf> (1. 12. 2013.)